

УДК 323.1+330.567.28.053(2013-2017)

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТУ СІМЕЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ 2013–2017 РР.

Сергій Піддубний

*Маріупольський державний університет, історичний факультет,
кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики
просп. Будівельників, 129а, 87500, м. Маріуполь, Україна*

На основі статистичних даних розглянуто тенденції зміни співвідношення доходів середньо-статистичної української сім'ї в умовах суспільно-політичної кризи 2014–2017 рр. Визначено місце державних соціальних трансферів (фондів) у підтримці фінансової стабільності сім'ї.

Ключові слова: соціальна політика, джерела доходів, сімейний бюджет, соціальні трансфери.

Соціально-економічний стан української держави у 1990–2000-ті рр. характеризувався дефіцитом фінансових ресурсів для забезпечення повноцінного функціонування суспільства. Сім'я як мала соціальна група відчула на собі усю неефективність економічних реформ української влади. Саме матеріальна незабезпеченість і невпевненість у можливості самореалізації призвело до свідомої відмови від багатодітності, а в деякі роки – взагалі до рекордного зростання свідомого переривання вагітності або випадків соціального сирітства.

Сім'я здійснює свої важливі завдання завдяки організації власного мікробюджету, який має на зразок державного кошторису свою дохідну і видаткову частини. Метою статті є детальне дослідження механізмів та способів наповнення сімейного бюджету матеріальними цінностями. Це надає змогу оцінити рівень матеріальної захищеності сімей в Україні та з'ясувати соціально-матеріальний статус сімейно-шлюбних об'єднань в умовах суспільно-політичної кризи.

Доходи і витрати сім'ї потребують уваги з боку дослідників, бо більшість інформації присвячена теоретичним питанням організації процесу і структури фінансів сім'ї у навчальній та методичній літературі. Західні дослідники хз початку 1990-х рр. розпочали наукову розвідку проблем фінансової стабільності сім'ї та звертають, насамперед, увагу на безпекову складову частину змісту і механізмів формування доходів сімейного бюджету: Е. Кеннеді, П. Петерс, С. Дженкін, А. Брандоліні, Б. Нолан, С. Носс тощо. Серед ґрунтовних вітчизняних досліджень рівня доходів сім'ї (домогосподарств) визначаємо: А. Жуковську, Т. Кізім, Г. Коцюрубенко, Г. Кундєєву, Є. Кучеренко, О. Милашко, Д. Підгорецького, А. Сухоставець, П. Шваба, Я. Штокало, А. Хаджанняна, С. Юрія. Велика кількість інформації надходить від статистичних органів, соціологічних центрів, моніторингових служб, де разом із фактичними даними подається короткий аналіз стану сімейних статків. Фінансова складова частина життя сім'ї в умовах економічної і політико-соціальної нестабільності залишається недостатньо розглянутою темою і потребує подальшого розгляду.

Спеціалістами соціологічної служби «Центру Розумкова» протягом грудня 2014 – лютого 2016 рр. проводилося соціологічне опитування серед населення на тему матеріальних труднощів в Україні. Респондентам ставилося питання: «Здійснення реформ, цілком ймовірно, може призвести до тимчасового зниження рівня життя людей. Чи згодні Ви терпіти певні матеріальні труднощі?» Близько 6–7% не змогли дати відповідь. Кількість тих, хто готовий був потерпіти, протягом року з 34% впала до 28,5%, натомість кількість

людей, які зневірилися в реформах і вважали своє матеріальне становище вже нестерпним, збільшилася з 29% до 32% [1]. Це говорить про те, що сучасний матеріальний стан більшості людей є важким і це знаходить відображення у сучасному сімейному бюджеті, який є дуже вразливим перед зовнішніми факторами. Саме невпевненість у завтрашньому дні, недовіра до політики влади, відсутність очевидних перспектив покращення призводить до напруження у сім'ях, які не завжди закінчуються компромісами, поступками, взаємними зусиллями. Саме фінансові труднощі є впливовим чинником у плануванні сім'ї та задоволенні нею власних і одночасно суспільно важливих функцій.

Сукупний сімейний дохід не має бути нижчим за основний соціальний стандарт – прожитковий мінімум, а саме вартості (грошової оцінки) набору товарів і послуг, розрахований на основі наукових нормативів споживання і забезпеченості населення першочерговими життєвими засобами. Кризовий стан економіки України, на жаль, поки що не дає змоги підтримувати відповідний науково обґрунтований рівень прожиткового мінімуму для значної частини населення.

Протягом 2002–2017 рр. відбувалося зростання доходів населення у національній валюті, але інфляція у 630% та соціально-економічна криза призвели до того, що за 15 років реальні доходи у доларовому еквіваленті збільшилися лише в 2,6 разів, що створює несприятливі умови для життєдіяльності сім'ї. У 2013 р. Україна досягла найкращих показників у прирості доходів, таким чином сукупний річний дохід середньостатистичної сім'ї досяг 11,1 тис. дол. США (3,9 тис. дол. США на одного члена родини) і виявився одним із найнижчих серед країн східної Європи, а після 2014 р. зазнав суттєвого зниження [2].

Як зазначають аналітики, підвищення мінімальної зарплати до 3200 грн. у 2017 р. не достатнє, щоб вивести реальні доходи населення на рівень, який би міг задовільнити потреби сім'ї. Держава має створити умови для зростання економіки на 5–7% протягом найближчих 5 років замість нинішніх 2–3% на рік. Прогнозується, що у 2018 р. зростання доходів буде вище інфляції, але проблеми збільшення дохідної частини сімейного бюджету це не вирішить. Тому важливо розглянути джерела доходів сучасної української сім'ї на тлі суспільно-економічної трансформації суспільства і держави.

Розглядаючи проблему доходів сімейного бюджету, насамперед, з'ясуємо саму суть поняття доходів населення. Згідно зі ст. 14.1.54. Податкового кодексу України, доходи – це будь-який дохід, отриманий резидентами або нерезидентами, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності. Законодавець визначив доходи у вигляді:

- проценти, дивіденди, інвестиційні доходи;
- доходи від надання в оренду майна;
- доходи від продажу рухомого і нерухомого майна, відчуження корпоративних прав, цінних паперів;
- доходи у вигляді внесків та премій на страхування та перестраховування;
- спадщина, подарунки, виграші, призи;
- заробітна плата, виплати та винагороди, виплачені за умовами трудового та цивільно-правового договору;
- доходи від підприємницької діяльності [3].

На основі положень законодавства науковці пропонують більш зрозуміле трактування поняття доходів, а саме: доходи – це загальна кількість як грошових, так і матеріальних засобів, які забезпечують фізіологічне, матеріальне, економічне, моральне та інтелектуальне існування людини, що отримані або вироблені людиною за певний проміжок часу. Це визначення враховує те, що доходи населення можуть виражатися не лише грошима, а й матеріальними засобами. Під матеріальними засобами варто розуміти товари власного

виробництва, які роботодавці презентують своїм працівникам, путівки на відпочинок, екскурсії, навчання працівників, забезпечення соціальними трансферами (фондами) [4, с. 226].

Під доходами господарств населення варто розуміти суму грошових засобів і матеріальних благ, які отримані або створені ними за певний проміжок часу, які можна поділити на грошові та натуральні доходи. Грошові доходи включають усі надходження коштів у вигляді оплати праці працюючих осіб, доходів від особистого підсобного господарства, підприємницької діяльності і самозайнятості, наданих послуг, пенсій, стипендій, різних допомог тощо. Натуральні доходи включають, перш за все, продукцію, вироблену господарствами населення для власного споживання, а також трансфери в натуральній формі [5, с. 297].

Орієнтуючись на поняття доходів, спробуємо розтлумачити поняття сімейного бюджету, що є сукупністю грошових та матеріальних активів усіх членів сім'ї за певний проміжок часу. Іншими словами, сімейний бюджет є з'єднанням особистих бюджетів чоловіка та дружини, в інших випадках ще й дорослих дітей в один загальний бюджет. Говорячи про сімейний бюджет, у дослідженні зосереджуємося на аналізі середньостатистичної сім'ї, яка складається із 3 членів: чоловіка, дружини та однієї дитини.

Структура доходів сімейного бюджету залежить від характеру суспільних відносин у країні та рівня розвитку продуктивних сил. Для ринкової економіки специфічним є те, що в структурі доходів сім'ї підвищується роль доходів від власності та індивідуальної трудової діяльності. Враховуючи широкий спектр джерел надходження матеріальних і грошових доходів у сім'ю, розподіляємо доходи на такі групи:

- джерела сімейних доходів, які мають трудове походження: заробітна плата (зокрема й натуральна оплата);
- доходи від індивідуально-трудової та підприємницької діяльності;
- доходи від особистого підсобного господарства;
- доходи від власності: рента (орендна плата), проценти на вклади та з облігацій, дивіденди тощо;
- доходи сім'ї зі суспільних фондів споживання у вигляді грошових виплат і безплатних послуг (соціальні пенсії та допомоги, виплати по безробіттю, стипендії, дотації на різні путівки для відпочинку, виплати багатодітним сім'ям, а також наявність елементів безплатного або пільгового лікування та освіти населення). У формуванні цього джерела закладена праця всього суспільства і разом із тим кожного працездатного члена сім'ї.

Держава має вплив на всі групи доходів сім'ї через створення умов для ведення підприємницької діяльності, підтримуючи належний рівень соціальних стандартів та забезпечуючи нормативну регламентацію умов оплати праці та соціального пакету працівників різних галузей господарської діяльності. В Україні протягом років незалежності у зв'язку з недостатньою компетентністю у проведенні ринкових і соціальних реформ були створені несприятливі умови для сталого зростання рівня доходів сім'ї, що з часом поглибило негативні тенденції для відтворення людського капіталу. Важливим залишається потреба перегляду фіскальної практики держави та перегляду норм трудового законодавства, які опосередковано впливають на якісно-кількісну характеристику сімейно-шлюбних відносин.

При аналізі доходів бюджету сім'ї принципово важливо врахувати не просто номінальний їх розмір, а реальну купівельну спроможність, що залежить від рівня цін на товари, послуги, а також динаміки інфляційних процесів у тій чи іншій країні.

Підтвердженням неефективності сучасної моделі економічного розвитку є те, що у 2013–2017 рр. суспільство опинилося у глибокій соціально-економічній кризі. Це знайшло відображення у зниженні якісного рівня життя сім'ї. Більшість доходів громадян України станом на 2015 р. складала саме заробітна плата – 680 386 млн. грн. (39%), соціальна

допомога та трансфери – 658 465 млн. грн. (37,8%), а важлива для подальшого розвитку стаття доходів від підприємництва та власності становила лише 405 128 млн. грн. (23,1%). Цей показник фіксує, що лише чверть доходів є саморегулюючою. Більшість доходів залежить від держави та від кон'юнктури внутрішнього ринку праці. Це призводить до негативних тенденцій: збідніння нації та труднощів у сімейному плануванні, відмови від багатодітності. Порівняно з першим кварталом 2015 р. приріст доходів у 2016 р. відповідного кварталу склав 26% у заробітній платі, 14% у підприємницькій та індивідуальній трудовій діяльності, доходів від власності, 1,5% у соціальній допомозі і трансферах. Хоч у грошовому еквіваленті відбувається збільшення доходів (15,6% у 2015 та 11,3% у 2016 рр.), то реальний наявний дохід з урахуванням цінового фактору має тенденцію на зменшення (22,2% у 2015 та 14,9% у 2016 рр.) [6]. У 2017 році на 1 квартал номінальні доходи зросли на 22,9%, але реальний дохід збільшився на 2,4% [7].

Доходи від індивідуальної трудової діяльності – це доходи, не пов'язані з працею в державних, кооперативних, колективних підприємствах та установах. Індивідуальна трудова діяльність – це виробництво товарів і надання платних послуг у домашніх умовах і на невеликих підприємствах дрібнотоварної власності (пошиття одягу, виготовлення сувенірів, ремонт побутової техніки, платні послуги лікарів, викладачів, юристів). Підприємницький дохід – це частина сукупного доходу, отриманого від підприємницької діяльності. У західній економічній літературі його називають нормальним прибутком, який розглядається як нормальна винагорода за підприємницьку діяльність.

Перша група доходів сімейного бюджету – трудові доходи, які є найбільш вагомими у формуванні економічної самозабезпеченості сім'ї. За період з 1990 р. по 2018 р. частка заробітної плати в структурі доходів зменшилася з 70,1% до 43,9%. Ця тенденція свідчить про втрату заробітної платою позиції основного джерела доходу сімей. Не останню роль у зниженні обсягу заробітної плати у доходах відіграють такі негативні чинники: спад виробництва, гінзація економіки, скорочення зайнятості населення [8, с. 18].

Розглядаючи загальну динаміку зміни структури доходів населення у 2015–2017 рр., доходимо висновку, що з посиленням суспільно-політичної кризи збільшується частка ролі заробітної плати та зменшення прибутків і доходів від власності. У 2015 р. співвідношення доходів від заробітної плати та прибутків і доходів від власності становило 39% та 23,1% відповідно, у 2016 р. 41,8% та 22,3%, у 2017 р. 45,4% і 18,9%. В Україні склалася практика того, що найбільшим джерелом доходу для більшості сімей є заробітна плата, яка зросла номінально, але через інфляцію її реальний приріст незначний порівняно з зростанням рівня витрат. Це призводить до падіння рівня доходів і тому говорити про створення середнього класу як гаранта стабільності державної, демографічної і демократичної безпеки в Україні не приходиться.

За даними Державної служби статистики, у березні 2017 року середня номінальна заробітна плата становила 6 752 грн., що на 18% більша за показник березня 2016 р. Найвищий рівень номінальної заробітної плати спостерігається в інформаційній, телекомунікаційній та фінансово-страховій видах економічної діяльності – 12–13 тис. грн., найнижчий рівень у сфері соціальної допомоги, медицини та пошти – від 3,5 до 4,7 тис. грн. Серед регіонів лідиром є столиця – 11 тис. грн., області: Донецька (без урахування ОРДЛО) – 7 110 грн., Київська – 6 990 грн., Запорізька – 6 603 грн. Найнижчий показник номінальної заробітної плати зафіксовано у Чернівецькій та Тернопільській областях – 5 136 грн. та 5 151 грн. відповідно [9].

Вказані статистичні спостереження демонструють нерівні можливості для сімей у залежності від регіону проживання та професії працюючих у сім'ї. Цей фактор впливає на посилення внутрішньої міграції з сіл та маленьких провінційних містечок до великих агло-

мераций та обласних центрів, що в свою чергу погіршує демографічні показники на селі та переважніше міста, з іншої сторони відбувається нівелювання великої кількості суспільно значущих професій, які на сьогодні мають низький рівень оплати. Це впливає на рівень шлюбності і кількість дітей у сім'ях.

Джерелом доходів сімей, що проживають у сільській місцевості, в Україні залишається прибуток від використання присадибних ділянок. Кризові процеси в сільськогосподарському виробництві, неповна зайнятість населення, зниження реальної оплати праці та тривалі затримки її виплати призвели до поновлення інтересу населення до підсобних господарств. Більшість домогосподарств на селі мають землю у власності та отримують дохід від неї за результати власної трудової діяльності або передачі її в довгострокову оренду фермерським господарствам, приватним агрофірмам, державним кооперативам [10].

За останніми оприлюдненими статистичними даними, у 2015 р. сукупний дохід сімей від продажу сільськогосподарської продукції сягнув 0,4% у міських та 9,5% у сільських домогосподарствах від загальної сукупності доходів. Тенденція є стійкою до незначного зростання з урахуванням того, що означений вид доходу мав показники у 2011 р. – 0,4% у містах та 8,9% у селах, у 2013 р. – 0,3% та 9,0% відповідно [11, с. 89]. Важливим є те, що вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель сягнула 1,6% у міських та 12,2% у сільських домогосподарствах. Вчені відносять прибуток від підсобних господарств у категорію негрошових доходів. Більша частина виробленої продукції (близько 70%), використовується на власне споживання і тільки 30% реалізується. Тому варто зазначити, що підсобні господарства виконують нині переважно споживчу функцію. Аналіз дохідності господарств населення дозволяє зробити висновок про те, що уява про підсобне господарство як про джерело нетрудових доходів є помилковою [12, с. 295].

Дохідом висновку, що підсобне господарство не відіграє значної ролі у загальній оцінці доходів домогосподарств по країні. Але для сімей у сільській місцевості ведення підсобного господарства залишається значним внеском у сукупний дохід хоча це вимагає значних фізичних і часових затрат.

Наступним джерелом грошових доходів української сім'ї є прибуток від власності. Під цим видом доходу розуміється грошові надходження до бюджету сім'ї у вигляді дивідендів від акцій та інших цінних паперів, відсотки по вкладах, доходи від здачі в найм рухомого і нерухомого майна. За результатами порівняння динаміки зміни доходів сім'ї виявляємо, що доходи від власності є незначними у сукупному доході. Якщо, у 2014 р. сукупний місячний дохід від власності склав лише 3% [13, с. 197], то у 2015 р. частка доходів від власності досягла свого найвищого зростання до 4,9% від сукупного доходу [14]. У 2016–2017 рр. році ситуація з доходами на власність погіршується, а саме дохід домогосподарств знижується до 4,1% від сукупного доходу у 2016 р. [15], та 2,4% у другому кварталі 2017 р. [16]. Заощадження у вигляді фінансових активів населення постійно зменшуються. Тобто ми можемо констатувати негативні тенденції щодо формування доходів із власності за офіційною статистикою. Це водночас вказує на складну фінансову ситуацію в країні, а з іншої, засвідчує рівень тінізації доходів сім'ями щодо власних прибутків на тлі підвищення орендної плати та відсотків по банківським рахункам.

На тлі невисокого рівня зростання доходів населення з трудової і підприємницької діяльності важливою часткою у формуванні сімейного бюджету залишається державне соціальне забезпечення та суспільні трансфери (фонди). Основні види суспільних фондів споживання в Україні – це фонди спільного задоволення і фонди для непрацездатних. Осушчення пенсій як важливий політичний і економічний крок влади у кінці 2017 р. покращило ситуацію у розмірі доходів сімей.

На січень 2015 р. прожитковий мінімум у розрахунку на місяць на одну особу складав 1 176 грн., січні 2016 – 1 330 грн., січні 2017 – 1 544 грн. [17, ст. 7]. Закон про Державний бюджет України на 2018 р. передбачає підвищення прожиткового мінімуму на грудень 2018 р. до 1853 грн. на одну особу. За даними статистичних спостережень розмір фактичного (реального) прожиткового мінімуму для працездатних осіб складає 2 561 грн., що майже вдвічі більше задекларованого в бюджеті, що підтверджують і у профільному Міністерстві соціальної політики. Тобто встановленої прожитковим мінімумом суми не вистачить навіть на самий мінімальний набір товарів і послуг [18]. Неспроможність державою задовільнити попит населення у боротьбі з бідністю створює реальну загрозу гуманітарної кризи, подолати яку здатна лише відкрита та ефективна соціальна політика держави [19, с. 335].

Наступною соціальною гарантією, яка суттєво впливає на структуру доходів сімейного бюджету, є мінімальна заробітна плата, яка змінює свій розмір з 1 550 грн. у грудні 2016 р., 3 200 грн. у 2017 р. та заплановано збільшення до 3 723 грн. на січень 2018 р. Це збільшення – одне з найсуттєвіших за останні роки, але воно викликоне тим, що соціальні виплати не встигають за стрімким подорожчанням життя, а саме 60% підвищення загальних витрат на сплату комунальних послуг та 55% підвищення цін на продукти харчування та ліки. У 2018 р. розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям не може бути більше 75% відсотків рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї, що є обмеженням фінансових можливостей сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Традиційною соціальною гарантією з боку держави для покращення соціально-демографічної ситуації в Україні є одноразова допомога при народженні дитини. Кабінетом Міністрів України було встановлено однакову суму державної допомоги при народженні дитини у розмірі 41 280 грн., з яких одноразово виплачується 10 320 грн., залишок виплачується у вигляді щомісячної допомоги у розмірі 860 грн. Цей факт негативно вплинув на рівень народжуваності, внаслідок чого позитивні тенденції, які оформилися з 2005 р., були зведені нанівець.

Проте держава майже після 5 років ігнорування інтересів одиноких матерів вперше запланувала на грудень 2016 р. вийти на 1 313 грн. щомісячної допомоги з розрахунку 100% від прожиткового мінімуму на дитину до 6 років. У 2017 р. матеріальна допомога на дитину для одиноких матерів становить 1 492 грн. на дитину до 6 років, 1 860 грн. – для дитини до 18 років, а для учнівської і студентської молоді – 1 762 грн. на одну особу з 18 до 23 року за умови здобуття освітніх ступенів бакалавр та магістр. Треба зазначити, що урядом була скасована норма мінімальної та максимальної допомоги матерям-одиначкам, і впроваджено єдиний розрахунок соціального стандарту у вигляді 100% від прожиткового мінімуму згідно з віком дитини.

Держава з 2008 . підвищує рівень щомісячної допомоги для дитини під опікою. На вересень 2015 р. допомога становила 2064 грн. дітям на одну дитину до 6 років та 2 572 грн. для дітей від 6 до 18 років. На грудень 2016 р. було підвищено суму виплат у зв'язку зі збільшенням прожиткового мінімуму. Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» встановлюється, що розмір щомісячної державної допомоги розраховується у 200% від прожиткового мінімуму. У 2017 р. розмір допомоги на дітей, над якими встановлена опіка, становить 2 898 грн. (6 років) та 3 720 грн. (від 6 до 18 років) [20].

Підвищується також розмір щомісячної допомоги малозабезпеченим багатодітним сім'ям на дитину у вигляді 85% від прожиткового мінімуму відповідно віку. Для дітей-інвалідів соціальна допомога збільшується в середньому на 25–30%. Для інвалідів із дитинства за групою А збільшується на 52%.

Запропонований підхід до надання державної допомоги на дітей не враховує знецінення грошових доходів та заощаджень громадян внаслідок високої цінової інфляції,

девальвації національної валюти, що проявляється у зниженні купівельної спроможності населення, зниженні рівня його життя та соціальної захищеності, створює ризики подальшого зубожіння, особливо найбільш уразливих верств населення, до яких належать і сім'ї з дітьми, де основний тягар матеріального навантаження із забезпечення дитини харчуванням, одягом, житлом та іншим найнеобхіднішими речами покладається лише на одного із батьків, переважно матір.

Загалом відбувається поступове збільшення залежності членів сімей від соціальної допомоги та одержанні поточних трансферів. Якщо у 2014 р. соціальна допомога та суспільні фонди склали 26,9% від загального доходу сім'ї [21, с. 195], то у 2015 р. їх частка зросла до 37,8%. На фоні збільшення мінімальної заробітної плати у 2016 р. відсоток соціальної допомоги та трансферів знизився до позначки 35,9% від сукупного доходу, але тенденція до зростання зберігається, і вже у другому кварталі 2017 р. цей показник становив 36,6% [22].

Отже, робимо висновок, що доходи населення збільшуються у гривневому еквіваленті, але справжня купівельна спроможність населення суттєво зростає. Основними видами доходів залишаються заробітна плата, соціальна допомога держави та суспільні трансфери (фонди). Проаналізована нами дохідна частина сімейного бюджету, навіть за офіційною статистикою, засвідчує негативний вплив соціально-економічної ситуації, невпевнені і запізнілі кроки держави до стабілізації, зменшення кількості заможних та достатніх у сімей самозабезпеченні домогосподарств. Процес збідніння населення викликає поглиблення демографічної стагнації та знаходить прояв у погіршенні якості життя всіх членів сім'ї. Політичні інститути, відповідальні за підтримку української сім'ї, які не можуть суттєво вплинути на негативні процеси погіршення життєвих умов, мають розробити нові стандарти соціальних гарантій і створити умови для розвитку підприємництва різних форм та рівнів через надання пільгових кредитів та зменшення фіскального тиску.

Список використаної літератури

1. Соціологічне опитування «Здійснення реформ, цілком імовірно, може призвести до тимчасового зниження рівня життя людей. Чи згодні Ви терпіти певні матеріальні труднощі?» 19–24 лютого 2016 р. Соціологічна служба Центру Розумкова. URL: http://old.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1001.
2. Річний дохід середньостатистичної української сім'ї становить \$11,1 тис. 17.12.2013 р. URL: <http://vkurse.ua/ua/events/godovoy-dokhod-srednestatisticheskoy-ukrainskoy-semi.html>.
3. Податковий кодекс України. Редакція від 15.04.2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page2>.
4. Бортнік С.М. Вивчення тенденцій зміни доходів населення Волинської області / С.М. Бортнік, Х.В. Іщук. Демографія, економіка праці та соціальна політика. Економічний форум. 2013. № 3. С. 224–230.
5. Підгорецький Д. Доходи господарств населення та шляхи подолання бідності селян. Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. – Спец. вип.: у 2 ч. Організаційно-правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; відп. ред. О.О. Беляєв. К.: КНЕУ, 2011. Ч. 1. С. 295–303. URL: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/1113>.
6. Доходи та витрати населення в I кварталі 2016 р.: Експрес-випуск від 30.06.2016 р. № 126/0/02.2вн-16. Державна служба статистики України. URL: ukrstat.gov.ua.

7. Доходи та витрати населення в I кварталі 2017 р.: Експрес-випуск від 30.06.2016 №135/0/02.2вн-17. Державна служба статистики України. URL: ukrstat.gov.ua.
8. Сухоставець А. Доходи та витрати сільського населення як передумова розвитку підприємництва в соціальній сфері. Агросвіт. 2015. № 19. С. 16–20.
9. Заробітна плата у березні 2017 року: Експрес-випуск від 28.0.2016 р. № 174/0/09.3вн-17. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>.
10. Дейнінгер К. 26 років земельної реформи: склянка напівпорожня чи напівповна / К. Дейнінгер, Д. Нізалов. 07.10.2016 р. URL: <https://voxukraine.org/2016/10/07/26-years-land-reform>.
11. Соціальні індикатори рівня життя населення. Статистичний збірник. Державна служба статистики України / відп. О.О. Кармазіна. К., 2015. 204 с.
12. Підгорецький Д. Доходи господарств. С. 295.
13. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2015 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) у 2-х ч. Ч. 1. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. / В.Г. Саріогло; відп. І.І. Осипова. К., 2016. 380 с.
14. Доходи та витрати населення у I–IV кварталах 2015 р. й у 2015 р.: Експрес-випуск від 31.03.2016 р. № 68/0/02.2вн-16. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>.
15. Доходи та витрати населення в I кварталі 2016 року: Експрес-випуск.
16. Доходи та витрати населення в II кварталі 2017 року: Експрес-випуск від 29.09.2017 р. № 213/0/02.2вн-17. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>.
17. Про державний бюджет України на 2017 р.: Закон України № 1979-VIII від 23.03.2017 р., зі змінами, внесеними згідно із законами № 1860-VIII від 21.02.2017 р. ВВР. 2017. № 13. Ст. 146. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>.
18. Як змінилися доходи українців за 15 років (інфографіка). 11.05.2017 р. URL: <http://news.finance.ua/ua/news/-/401212/yak-zminylysy-dohody-ukrayintsiv-za-15-rokiv-infografika>.
19. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2017 році». К.: НІСД, 2017. 928 с.
20. Про зміну розмірів соціальних виплат в 2017 році. URL: <http://chernivtsy.eu/portal/4/pro-zminu-rozmiriv-sotsialnyh-vyplat-v-2017-rotsi-93802.html>.
21. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2015 році. С. 195.
22. Доходи та витрати населення в II кварталі 2017 року: Експрес-випуск.

SOURCES OF THE FORMATION OF UKRAINIAN FAMILIES' BUDGET IN THE CONDITIONS OF THE 2013–2017 SOCIO-POLITICAL CRISIS

Serhii Pidubnyi

*Mariupol State University,
Historical Faculty, Department of International Relations and Foreign Policy
Budivelnikiv ave., 129a, 87500, Mariupol, Ukraine*

On the basis of statistical data, the tendencies of changes in the ratio of incomes of the average Ukrainian family in the conditions of the socio-political crisis of 2014–2017 are considered. The place of state social transfers in support of financial stability in the family is determined.

Key words: social policy, sources of income, family budget, social transfers.